

Hogyan is kell / szabad / lehet / illik írni?

Tudományos klubest a helyesírásról az MKB Bank székházában

Valószínűleg nem csak én érzem úgy a Professzori Klub tagjai közül, hogy „hazajön” a székházba a klubrendezvényre. Ezúttal is kedves *hostess*-ek (vagy *hosztessek*?) fogadtak és kalauzoltak mindenkit a szokásos helyre, jó szórakozást kívánva. Én már ekkor reméltem, hogy nem szórakozás, hanem tanulás, de legalábbis információszerezés lesz a fő hozadéka az estének.

Ez már a köszöntővel elkezdődött. Kedves háziasszonyunk, Kata rövid úton átadta a szót az MKB új igazgatósági elnökének, Jaksa Jánosnak, aki fontosnak tartotta, hogy személyesen informálja a Klub tagjait a Bank életében meghatározó legutóbbi fejleményekről. Megtudtuk, hogy szerkezetváltás és vezetőségváltás után egyúttal tulajdonosváltás is volt a közelmúltban, valamint azt, hogy az éveken át tartó veszteségek után az utóbbi évek konszolidációt és nyereséget is hoztak. Ennek ismeretében az Igazgatóság elnöke biztosította a 10 éves Klubot arról, hogy további (legalább) 10 évig fenn kívánja azt tartani a Bank. Elnök úr ezt követően végig velünk maradt, és a később említendő ajándékokat is ő adta át.

Háziasszonyunk ezt követően a tudományos program főszereplőit invitálta az emelvényre, és átadta nekik a szót és a mikrofonokat. Az est animátora Gózon Ákos, az Élet és Tudomány főszerkesztője volt. A szakma képviselőiben Kenesei István, az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatója, Keszler Borbála, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének *professor emeritus*-a (vagy emeritusz professzora?) és Siptár Péter, az MTA Nyelvtudományi Intézet tudományos tanácsadója, egyúttal az MTA-ELTE Elméleti Nyelvészeti Kihelyezett Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára vettek részt a beszélgetésben.

Gózon Ákos bevallotta, hogy szerkesztői rutinból ő adta a címet (Mire lyó a hejesírás?) a klubestnek, hozzátéve, hogy Kenesei István ezt nagyon „nebulós” fordulatnak találta. Ebből indult az első kérdés is: miért tanítják az iskolában a nebulóknak a helyesírást? (Vagy ide inkább pont kívánczozna?)

Érdekes fordulat volt, hogy erre a kérdésre a sorban egymás után megszólaló szakemberek eleinte nem válaszoltak, ehelyett arról beszéltek, mi is a helyesírás, mire jó, és miért van rá szükség. Itt kezdtük mi, a laikus hallgatóság, az igazi „tanulást”.

Megtudtuk, hogy a nyelv valójában beszéd és nem írás. A beszéd eredete kb. 300 ezer, de a legszkeptikusabb szakemberek szerint is (a mai formájában) legalább 50 ezer évre nyúlik vissza, miközben az írás legjobb esetben is csak hétezer évvel ezelőtt kezdett kialakulni, általános elterjedése pedig ennél sokkal későbbi. Következésképpen a nyelv fejlődésének és formájának meghatározó eleme a hangzás. Az írás ezt azért próbálja utánózni, hogy úgy is megérthessük egymást, ha térben és/vagy időben elváltva kommunikálunk. Az írás célja az, hogy minél könnyebben lehessen olvasni, azaz azonosítani a benne foglalt beszéd-információt (vagy beszédinformációt?). Vannak nyelvek, pl. a kínai, amelyekben ez igen egyszerű; az írásképeknek nincs köze a hangzashoz, mert ideogrammból áll. A legtöbb modern nyelv azonban betűkkel utánózza a hangzást. Az egyik szélsőség a (majdnem) teljesen fonetikus írásmód, amit pl. a törökök használnak. (Nem hangzott el ugyan az este folyamán, de az én kedvencem az *otobüüs* szó. A törökök nyilván a franciáktól tanulták ezt, és úgy is írják, ahogy hallották.) A másik szélsőség már-már a kínaira emlékeztet, mint pl. az angol írásmód, amely gyakran egész más formát követ, mint ami a szó hangzását felidézne.

Megtudtuk, hogy ezeknek a szélsőséges írásmódoknak csakúgy, mint a széles skálán közöttük elhelyezkedő többinek is egyetlen célja van: megkönnyíteni az írást, és főleg az olvasást. A magyar ezt pl. úgy oldja meg, hogy lehetőség szerint fonetikus alapon, hangzás szerint írja le a szavakat, de a könnyű felismerhetőséget szem előtt tartva általában megtartja a szótövek alapalakját, és legtöbbször a toldalékokét is. Ennek természetesen az az ára, hogy a hasonulásokat nem lehet tetten érni az írásban – eltekintve számos kivételtől.

Megtudtuk, hogy a „helyesírás” csak néhány évszázadra tekint vissza, amikor felmerült az igény az adott nyelv írásában a szabványosításra. Vannak nyelvek (és országok, pl. az Egyesült Királyság), ahol a szabványosítás nincsen írásba foglalva – itt a könyvkiadók, szótárszerkesztők szabályozzák az írásmódot. Vannak más országok (ilyen pl. Franciaország és Magyarország is), ahol vannak érvényes szabályzatok, amelyek előírják a helyes írásmódot.

Megtudtuk, hogy Magyarországon a helyesírás szabályozásának eredete ugyan a 16. század (vagy a XVI. század?) végére tehető, de a „mai magyar helyesírás” a Magyar Tudós Társaság 1832-ben kiadott szabályzatától, a „Magyar helyesírás’ és szóragasztás’ főbb szabályai” megjelenésétől számítható. Ennek legutolsó változata a „Magyar helyesírás szabályai” 12. kiadása, amely 2015-ben jelent meg, és egy meglehetősen vastag könyv. Laikusok számára azonban született egy kisebb változata is, a „Kis magyar helyesírás”, amelynek két szerzője az est előadója, harmadik pedig az ugyancsak jelenlévő Tóth Etel.

Megtudtuk továbbá, hogy a helyesírás azért bonyolult, mert sok funkciót betölt a használói számára. Hasonló ez ahhoz, mint a modern gépek, amelyeknek gyártása bonyolult és költséges, de használatuk sokat segít mindenkinek. Ez egyben válasz is a kiinduló kérdésre: azért kell a helyesírást az iskolában tanítani, hogy aztán sem az írás, sem az olvasás ne okozzon problémát a használóinak.

Eddig nem említettem, hogy a beszélgetést időről időre félbeszakították az alkalomra kidolgozott quiz (vagy kvíz?) kérdései, amire a jelenlévők egy üres lapon adták meg a választ. A félbeszakítások lehetőséget adtak kérdések feltevésére is.

A kérdések elsősorban nem nyelvészettel foglalkozó laikusoktól érkeztek. Szóba került az egybeírás / különírás / kötőjeles írás problémája, amivel kapcsolatban a kérdezők is vitatkoztak egymással. Ugyancsak szóba került az idegen eredetű szavak státusza: mikor idegen szó, mikor jövevényszó, és mikor nem is gyanítjuk, hogy nem magyar eredetű, és hogyan kell őket írni. A kérdések jó része – nem meglepő módon – a tudományos szaknyelvről volt kapcsolatos. A szakemberek megnyugtattak minket, hogy a szaknyelvben nagyobb szabadság is megengedett, mint amit a hatályos helyesírási szabályzat „előír”.

A több fordulós (vagy többfordulós?) kvíz egyrészt egyes szavaknak a 12. kiadásban megváltozott írásmódjára kérdezett rá, másrészt a helyes válaszok betűvel jelölt azonosítóiból egy magyar nyelvtörténettel kapcsolatos nevet kellett összerakni. A csavar benne az volt, hogy a keresztnévet ki kellett találni. Jelen sorok írója pl. jól össze tudta rakni a Dévai Bíró nevet, de azt nem tudta, hogy az első magyar helyesírás szerzőjét Mátyásnak keresztelték.

A kérdésekből itt csak a helyes írásmódú változatokat sorolom fel ízelítőként: biotechnológia-ipar, immunis, e-mail/ímél, feketedoboz, nap-éj egyenlőség, esszencia, Golf-árambeli. Az e-mail kapcsán kiderült az is, hogy ha a nyelvhasználók legalább 40 százaléka alkalmaz egy új írásmódot, akkor azt a szabályzat átveszi, valamint az is, hogy a választékosabb eredeti írásmód mellett néha már a kiejtéshez idomítottat is elfogadja a szabályzat. Egy kérdésre válaszolva kiderült, hogy a korpusz, amiben a 40 százalékot mérik, az MTA Nyelvtudományi Intézet <http://corpus.nytud.hu/mnsz/> webcímén szabadon elérhető, több mint 187 millió szót tartalmazó gyűjtemény, a Magyar Nemzeti Szövegtár. A reklámhoz tartozott a helyesírási szabályzat (szabad) elérhetőségének ismertetése is, amit Kenesei István említett: <http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12>.

Az este egyik legfontosabb üzenete talán az volt, amiben minden szereplő egyetértett: a „Magyar helyesírás szabályai” nem törvény, nem béklyó, hanem ajánlás. Eszerint kell azt tanítani is és alkalmazni is. A nyelv úgyis a saját törvényei és a beszélők/írók ízlése szerint fejlődik.

A hivatalos program befejezéséeként a három forduló nyertese (három hölgy) átvehette ajándékát – egy-egy palack 2013-as évjáratú TITI egri bikavért Gál Tibor pincészetéből – Jaksa elnök úrtól. Megjegyzem, hogy két nyertes tanárnő képzettsége és szakmája „nyelvközeli”, míg a harmadik nyertes kémikus hölgy a palack átvételekor elmondta, hogy van egy Bíró Mátyás nevű unokája.

Az ajándék palackok átadása után lazult a program, és mindenki megkóstolhatta a Bujdosó és a Patrícus pincészetek, valamint Kiss Gábor finom borait, fogyasztásukat a hozzájuk illeszkedő szendvicsekkel megalapozva. A kialakult hangulaton véleményem szerint meglátszott a program meglehetősen interaktív jellege, ami főleg Gózon Ákos közreműködésének köszönhető; a szocializáció kezdetét vette már a „kötött” program alatt is.

Háziasszonyunk bejelentette, hogy közkívánatra (a megjelenni nem tudók kedvéért) a videofelvételt hozzáférhetővé teszik az MKB Professzori Klub weboldalán. Aki nem volt ott, annak érdemes megnézni!

Keszei Ernő